

DOM IN SVET.

Zabavi in pouku.

Izhaja po jedenkrat na mesec.

Štev. 1.

V Ljubljani, 20. januarja 1888.

Leto I.

NAROČILA.

Mati, mati, en objem
In en poljub še, predno grem!
Otrite grenko si solzó,
Ki rani mi srce britkó,
In róko, mati, povzdignite,
Sinú v slovó blagoslovite!«

»Kaj prosiš, sin, oh kaj želiš?
V prostrani, daljni svet hitiš:
In roka moja naj pehá
Otroka proč si od srcá?
Oj sin, oj sin, le tu počivaj,
Iz mojih prs ljubezen vživaj!«

»Oj oče, oče, varuh moj,
Naj tebe sin preprosi tvoj!
Tje v svet me kliče, sili tje,
Kjer duh se širi in srce:
V slovo tedaj mi nudi lice,
Odpusti — znamenjem desnice!«

»Oj sinko dragi! lahko ni,
Kar glas ti notranji velí.
A tudi mene tok želja
Je z doma gonil v boj sveta:
Le idi, sin! Ta borna kočá,
Da nje ne zabi, ti naroča.«

»Vodnik in oče mi preblag,
Vi mašnik ste Gospodu drag:
V tujino vodi ta me pot,
A strašim zla, bojim se zmot.
Ostavim li naj očetnjavo?
Kdo kaže v svet mi cesto pravo?«

»Povsod Bog vlada, Bog skrbi;
Povsod njegov se dom blišči;
In on tvoj oče je povsod,
Kjer biva ti človeški rod.
Le hodi, gledaj, delaj, skušaj, —
Nebeški glas vestí poslušaj!

Nad tabo sklenem naj roké,
V nebó kipijo mi želje:
Daj Bog Ti svoje luči žar,
Obsipaj Te Očetov dar!
Za večnim hódi tem Očetom
Pomneč, da je naš dom nad svetom!«

F. L.

Lepi dol.

(Povest. Spisal J. L.)

I. Prihod.

Na severni strani rodovitne vipavske doline vidiš visoko, kakor zid strmo, proti vrhu skoraj golo gorovje. Silna burja pometa ž njega prah in listje in je drvi daleč tje v rodovitnejše in toplejše kraje. Kdor ogledava od spodaj te gore, ne more spoznati, kakšen svet se razprostira za vrhovi proti severu. Bližnji sosedge imenujejo ta svet splošno: Góro in njegove prebivalce: Gorjane. Malo poznana je Góra in vendar je kaj zanimiva. Prav na redko nahajaš v gorskih dolinah ubožno, s slamo krito podolgasto kočo, ki je zavetje ljudem in živini ob jednem. Male, plitve svoje njive gradi Gorjan s kamenjem, ki mu varuje nizki in redki oves ali jačmen, da ga burja ne odnese. Jeseni je kaj lahko spraviti pičli pridelek, ker ga navadno uničujejo suša, črvi, toča in druge nezgode. V takih slučajih pa Gorjan ne obupa, uda se Božji volji, pa loti se dela s tem večjim pogumom. Če gospodinja nima zjutraj moke za sok, oprta gospodar butaro drv in nese na trg, kjer jih zamení za potrebni živež. Kravica mu je največkrat nedosegljiva bogatija; vesel je že lahkonožne koze, če jo sme imenovati svojo. Najbližji sosed mu je pol ure, tudi celo uro oddaljen, zato se tem tesneje oklene svoje družine. Gorjan res ljubi svojo družino in svoj domec, akoravno je tako ubožen. Naj si gré tudi daleč po svetu, a silno ga vleče domú, tje v rojstni dol, v rojstno kočo.

Gorjanski svet nima nikakih ravnin, le male dolinice, ktere imenujejo »dole«. Vsak dol ima svojo posebno, tù pa tam

kaj lično ime; kolikrat imajo taka krajevna imena kaj zapleteno zgodovino! Tako je i v naši povesti.

Najbolj osamljeno gorjansko selo je bilo in je še sedaj selo v Jaznem dolu pod Ostrim vrhom, kjer se je vršila naša povest pred več nego sto leti, torej še za vlade preblage cesarice Marije Terezije. Ta dol se imenuje še dandanes — a vendar le redkoma — tudi Lepi dol. Vidi se iz tega, da to ime ni pravo in prvotno ime, da je le nekak pridevek pravemu imenu. Ako bi si ogledal sedaj to dolino, ne bi našel nikake lepote, da bi si mogel razlagati ta pridevek. A razlaga ti jo sporočilo, seveda temno in raztreseno, tudi že skoro pozabljeno med ondotnimi bivalci, povestničarju pa silno drago in pomenljivo.

Neko jesensko popoldne leta 1763 vidimo dva krepka, po kmečko oblečena moža prihajati preko Ostrega vrha proti severnemu robu Jazne doline. Potnika sta; to sodimo po debelih gorjačah, na kateri se opirata in delata pot skozi grmovje; tudi po culicah, kateri držita pred seboj. Če tudi ni tukaj uglajene poti, vendar stopa prvi potnik tako urno in spretno, da bi ga moral vsakdo imeti za tukajšnjega domačina. Že je prišel do goljave na severnem robu doline. Od tù ima krasen razgled proti severu, na južni strani pa se vidi v Jazno dolino. Ker je spremljevalec njegov nekoliko zaostal, imamo priliko ogledati si prvega potnika natančneje. Že po svoji orjaški postavi se nam mora priljubiti. Redki so možje, ki merijo seženj na visokost, naš potnik pa meri gotovo še

malo več. Ta redka visokost pa ga ne kazi, ker so široka pleča in koščeni udje ž njo v pravi razmeri. Gladko obriti njegov obraz je oster; na prvi pogled ni lep, ker ga kazé precejšni zarastki na čelu, jeden sega mimo levega očesa do srede zarjavelega lica. Poglejmo pa mu v modre oči, opazujmo na prijazno potegnjeni ustni, in sklepati bomo smeli, da biva v tem orjaškem telesu prav dobro srce. Če se nam je priljubil že po zunanosti, umilil se nam bode tem bolj po svojem vedenji. Culico in gorjačo položi na skalo, sname raz glavo široki klobuk pa moli poluglasno:

»Mili Bog, bodi stokrat zahvaljen za mnoge dobrote! Dolgih dvajset let vodil si me križem po naši domovini, ljubi Avstriji, spremljal me v marsikatero krvavo bitev, branil moje prsi svinčenk, ki so jim bile namenjene in mojo glavo smrtnega udarca sovražnikovega jekla. Zdravega in krepkega pripeljal si me v to tolikokrat zaželeno, tiho in samotno dolino, kjer so živeli nekdanji moji ljubi roditelji. Niti svoje ljube matere, niti svojega skrbnega očeta ne bom našel več. Materi zatisnil sem trudni očesi še mladenič, oče pa me je blagoslovil tù na tem mestu pred dvajsetimi leti, ko sem odhajal v vojake. Tù na svojih prsih hranim pismo, s katerim mi naznanja gosposka, da mi je umrl oče, sporočivši mi, da naj prevzamem za njim dedno hišo in zemljo — Jazni dol. Počivajte v miru, ljubi oče! Vaši dobri nauki niso padli na slaba tla. Koča, v kateri je tekla najina zibel, ne bo razpadla, dokler mi giblje zadnji prst na roki. V to mi Bog pomози!«

Ko je potnik tako molil in si lajšal polno svoje srce, razdelé se na nebu jesenski oblaki in svitlo solnce posije na žareči obraz Ivana Kólarja, odpuščenega podčastnika.

Dolgih dvajset let je služil preblagi vladarici Mariji Tereziji. Hrabro se je obnašal pod poveljstvi junaških vojskovodjev Dauna in Laudona, od katerih je dobil več pohvalnih pisem, od presvitle cesarice pa zlato in srebrno znamenje hrabrosti. V tedanjih časih je bilo treba leto za letom z mečem v roki odganjati sovražnika od prestola presvitle cesarice, torej ni mogel misliti na odpust, tudi ne na zapuščeni svoj dom. Dobro je vedel, da za starim očetom ni ostalo družega nego koča, pusti Jazni dol, pa morebiti malo orodja in obleke. More li vojak med gromom topov misliti na tako malenkost? In če tudi: kdo bi hotel pusti Jazni dol vzeti v najem, kjer bi se niti oče njegov ne bil mogel lahko preživiti, ako bi ga ne bil sin podpiral?

Bližnjih sorodnikov Ivan ni imel, da bi jim izročil dedščino v varstvo, torej je ostal po smrti starega Kólarja Jazni dol brez gospodarja.

Ko se je v Hubertogradu leta 1763 sklenil mir z našim največjim sovražnikom, pruskim kraljem Friderikom II., bila je uslišana Ivanova prošnja za odpust, torej ga vidimo vračati se na dom.

Spremljevalec njegov je precej manjši, pa enakih let in enako oblečen. Priprosti, malo neokretni mož stal je nekoliko nižje in gledal tje proti severu, kjer molé proti nebu bele cerkvice, kakor sv. Marije Magdalene, sv. Treh Kraljev i. dr. Dalje videl je bele gorenjske snežnike, med njimi velikanski Triglav.

»Martin glej!« S temi besedami kaže Ivan v dolino.

Martin stopi bližje, odloži culico, pogleda v pusto dolino, pa takoj odmaje z glavo, rekoč: »Sicer nisi imel navade šaliti se z menoj, pa vendar ne morem verjeti, da bi te bila resna volja živeti v tej puščavi.«

»Vedi, da sem pred dvajsetimi leti tu, na tem mestu slovó jemal od svojega preljubega očeta, ki počiva zdaj v hladnem grobu, in verjel mi boš, da se ne šalim.« Vidno užaljen Ivan nadaljuje: »Nikdar ti nisem slikal svojega doma lepše, kakor je; nisem te vabil le-sem, odsvetoval sem ti celó slediti mi, ker tebe ne veže ista dolžnost, kakor mene. Svojih starišev niti ne poznaš. Tem bolje zate. Kjer ti je dobro, tam si doma. Ponavljam svoje besede, ki sem ti jih govoril pred odhodom iz Ljubljane: Prosto ti je nositi še dalje vojaško suknjo, prosta ti je služba grajščinskega gozdarja, ki jo je nemški grof ponudil meni. Jaz ostanem tu, ker ta podrta kočja je moj rojstni dom, ta skalnata dolina je moj rojstni kraj, tu hočem živeti in umreti iz spoštovanja do svojega ranjkega očeta; zapomni si to!« Pri teh besedah pomoli mu roko, kakor v slovó, pa Martin zmakne svojo desnico in stopi za korak nazaj; zdi se mu, kakor bi se vdiral v tla. Da bi mu slovo dal Ivan, njegov edini prijatelj na celem svetu, njegov dobrotnik, njegov varuh, to je najhujše, kar bi se mu moglo pripetiti. Takoj prvo vojaško leto oklenil se je bil dobrosrčnega Ivana, kakor sin očeta. S solznimi očmi prosi odpuščanja za svoje nepremišljene besede: »Ivan, ljubi Ivan! Odpusti mi, če sem te nehoté žalil! Glej! ko so me prvi čas moje vojaške dôbe suvali zaradi mojega slabega spomina, ki se je tako dolgo upiral nemškim glasovom: kdo je bil, ki me je osrčeval? Ko so me pruski vojaki napadli, kdo je bil, ki jih je razmetal kakor snope na desno in levo in me tako rešil gotove smrti? Ti si bil Ivan, ki si zastavil takrat svoje življenje za ubozega Martina; ti

si bil oni, kateremu je oster meč preoral čelo in lice za me in jaz bi se branil zemljo orati za tebe? Nikdar več! S teboj ostanem, s teboj grem, če je treba, še danes v gotovo smrt.«

»Kar je bilo, pozabljeno je; storil nisem za te več, nego kar je tovariš tovarišu dolžan. Če hočeš torej prosto-voljno ostati pri meni in obdelovati z menoj to dolino, ne bom te gonil od sebe: kot prijatelj in tovariš si mi bil in mi ostaneš vedno ljub. Bog daj srečo!«

»Že velja!« odgovori Martin. Podala sta si desnici in sklenila s tem dosmrtno pogodbo.

»Imava li blizo kakega soseda?« vpraša Martin med potjo v dolino.

»Najbližji sosed nama je ogljar Krapež na Kovku, tam na južnozpadni strani; do tje potrebuješ pa skoro celo uro, kakor do cerkve sv. Jošta v Črnem vrhu, mimo katere sva šla in kamor bodeva navadno hodila k službi božji.

Molče korakata dalje v dolino, ki se je pred njima razprostirala. Martin jo meri z očmi: podobna je kotlu. Po njegovem mnenji obsega kakih 8—10 oral v površji. Ivan pa opazuje premembo, ki se je vršila tu zadnji čas. Krog doline siva skala in temen gozd, v katerem se skriva divja žival in se le redko kdaj razlega lovski rog; v dolini pa raste grmovje in trnje tam, kjer se je prej kravica pasla. V nižini nad njivami je bila prej lesena ograja, zdaj je ni; čemu bi tudi bila? Saj se komaj še ločijo nekdanje njive od pašnikov, in domača žival — Bog vedi, kako dolgo ni zašla tu sem. Debele skale navalile so se sem doli z Ostrega vrha, pa nikogar ni bilo, ki bi jih bil spravljal v kraj.

(Nadaljev. prih.)

Iz burkaste preteklosti Mihe Gorenjskega.

(Spisuje Tine Brdnik.)

Gola resnica je, da sliši na ime Miha. Kako pa se piše, to ni tako važno za naš namen. Za časnik si je sam izvolil priimek »Gorenjski«. Stanuje pa na kranjsko-koroški meji. Predno je zadržala železnica po Gorenjskem, bil je med glavnimi poštarji na Kranjskem.

Valovi življenja so mene pripljuskali v njegovo bližino. Večkrat mi je Miha že pripovedoval raznovrstne dogodbe iz burkaste svoje preteklosti. Večina jih je tako zanimivih, da pač zaslužijo biti objavljene. To pa s prenarejenimi lastnimi imeni, kolikor je ravno treba. Ako naju Bog ohrani pri zdravji, razglašala jih bova polagoma, da se po možnosti zabava ž njimi Slovenec v bližini in daljini, da se ž njimi kratkočasi »dom in svet«.

I. Zagrenjena ljubezen.

Rudolf Tanki so ga nazivali. Tudi ko bi se bil pisal »Kratki« ali »Nizki«, ne bilo bi to v nikakem nasprotju z njegovo zunanostjo. Če tudi pa je nosil slovensk priimek, vendar ni bil niti po jeziku, niti po mišljenju Slovenec. Njegovi pradedje so menda pač bili slovanskega pokolenja; vsaj tako bi človek sodil po pisanji junaka našega, ki smo ga nazivali že kar v prvi vrsti polnim imenom. Stanu njegovega nismo s pisanjem vred naznanili, torej bodi omenjeno tukaj, da je bil poštni odpravnik v tistih letih, ko na Gorenjskem še ni bilo železnice.

Le nemščino je tolkel naš Rudolf Tanki, sin sodnijskega uradnika Podkloštrom v Gorotanu. Poštnim uradnikom med Slovenci slovenščina takrat ni

bila tako neobhodno potrebna, kakor dandanes, ko se že od vsacega odpravnik, oziroma odpravnice zahteva, da mora biti slovenščine več v pisavi in v govoru!

Če tudi ne uradnim potom, zadene pa človeka vendar v zasobnem občevanju lahko nepravilika ali še celo nesreča, da mu je ravno neznanje družega deželnega jezika osodepolno.

Da, osodepolno! Ravno naš Rudolf Tanki je to skusil prebratko sam na sebi. Njegov gospod je znal to njegovo nedostatnost porabiti v obilni meri. Kako pa je bilo? Tako-le. Pol ure od nekdanje poštne hiše leži priprosta vas imenom Rateče. Ljudstvo ima svoje posebnosti v noši in govorici. Če tudi tako blizo drugih Slovencev proti jugu in tudi le pol ure od nemških (boljše ponemčenih) Fužin, zaznati je mnogo slovenskih posebnosti tudi v narodnih običajih, še več pa v zategovanju posameznih izrek. Pa še neko posebnost zapazi zlasti tujec v Ratečah. To so Ratečanke samé s svojimi izredno pravičnimi, lepimi obrazi.

Mladi naš Rudolf se je na nekem sprehodu v Rateče zagledal v črnooko Lenčico. Njena lepota ga je tako omamila, da je pri tej priči sklenil sam pri sebi: ta, ali pa nobena! Natančno si je zapomnil, proti kateri hiši jo pelje pot. Ona se takrat pač še zmenila ni za gosposkega človeka, ki je po vasi stopical za njo.

Fantič začne kmalu zahajati v njeno hišo, če tudi se ne more ž njo zmeniti prav o nobeni reči. Zahaja pa vedno pogosteje, tako, da s tem zanemarja skoraj svoj odpravniški posel. Poštar ga

nekega dne opomni, da to nikakor ne kaže, marveč naj ji s pisanjem skuša dopovedati svoje misli.

S tem predlogom je Tanki tudi zadovoljen. Še ta večer zloži in odpošlje prav ljubeznjivo pisemce svoji prihodnji nevesti. Drugi večer ima že v rokah nič menj ljubeznjiv odgovor. Neizrečeno ga je bil vesel, poštar pa odpravnikove priprostosti še bolj. Kajti odgovora ni nihče drugi preskrbel, kot poštar Miha. Tanki je pogostokrat pisaril, in odgovori so bili vselej popolnoma prikladni.

V necem pismu izreče zmedeni Rudolf posebno željo, da bi mu bilo nad vse drago par laščkov iz njenih zalih kit. Tej nenadni prošnji se poštar sicer začudi, toda hitro mu pride na misel, da ima pošten konj prav zalo grivo kostanjeve barve, kakor izvoljenka Rudolfova. Brž pridene pismu par najtanjših žim iz grive onega poštnega konja. Ta usluga spravi Tankega popolnoma iz dušnega ravnotežja. Kaj tacega ni mala reč; zato treba se zahvaliti osebno.

Tankega žene res spet v Rateče prevhaležno njegovo srce. Pa kako ostrmi, ko se Lenčica nič noče zanj zmeniti in se kaže tako osorno proti njemu!

Domov se povrnivši pritoži se poštarju britko o nemili mu osodi. Pa Miha ga brž potolaži, češ, da se dekile tako potajuje zaradi strica in tete.

Ko poskuša Tanki zopet, da bi se s pismom prepričal o poštarjevem mnenji, izve zares, da sta ravno stric in teta kriva čudnega vedenja Lenčice. Odslej hoče Tanki vsak dan odposlati kako pisemce v Rateče. Toda zasobna pošta — neki umirovljeni vojak — noče se udati, da bi vsak dan hodila proti Ratečam, poštar pa tudi nima časa vsak dan brž Rudolfovo pismo prečitati in hitro skovati primeren odgovor. — Iz teh vzrokov prime Miha resno zaljub-

ljenega odpravnika rekoč: »Ali pustite svoje dopisovanje, ali pa se oženite!« Tanki si izvoli poslednje.

O nameravanem koraku naznani svoj sklep tudi očetu. Oče pošlje poštarju odgovor, ki kaže, da on sina precej bolj pozna, kot sin sebe. Kratko je bilo pisemce očetovo: »Ako je Rudolf znorel, pošljite mi ga sem!«

Poštar naznani očetu, da je le šala z Rudolfom, naj bo torej miren. Tankemu pa naroči, naj piše Lenčici snubilno pismo, v katerem jej naznani svoj trdni sklep, da jo hoče na vsak način imeti za svojo ženo, kar naj ona naravnost pové tudi svojim najbližjim sorodnikom. H krati ga zagotovi, da on ostane še lahko na njegovi pošti, žena bo pa gospodinjala in krčmarila na njegovi pristavi, kacic deset minut od poštné hiše. Tanki vse spolni in naznani tudi dan in uro, kdaj se pripelje Lenčico snubit.

Odgovor na to dobi Tanki seveda dovoljen. Kmalu se približa težko pričakovani dan in napovedana tretja ura popoldne, da gré slovesno snubit. Poštar povabi za to izredno svečanost vse, kar se v okolici prišteva dostojanstvenikom, in odpeljejo se v treh kočijah v Rateče. Med potom poučuje Miha Tankega o rateških snubaških običajih. Zlasti mu dobro zabičuje, da se nikakor ne sme predrzniti dalje stopiti, kot do srednje deske na hišnih tleh. Tudi mu pripomni, da se ni nadejati ugodnega konca, dokler mize ne pogrnejo. Tanki vse lepo verjame svojemu gospodarju, ki prevzame tudi ulogo snubača, da se more slovenski zgovoriti.

To zazijajo Ratečanje, ko se pripelje toliko gospôde z ovenčanimi konji! Vse dere pred hišo, kjer vozovi obstojé. Vse križem se poprašujejo, kaj ima to pomeniti sredi kmečke vasi. Nihče ne more povoljno rešiti te uganjke, ki stoji sredi

njihove vasi. Le izvoljenka Rudolfova, njen stric in teta vedó o tej skrivnosti, kajti poštar se je bil že poprej zmenil ž njimi. Zato se ni čuditi, da vsi trije goste tako prijazno in postrežljivo sprejemajo in tako občujejo ž njimi, kakor bi bili že stari, težko pričakovani znanci. Videti je, da gre vse tako, kot bi se umelo samo po sebi.

Tanki se molče vstopi sredi sobe, dalje si ne upa, natančno se ravna je po poštarjevem navodu. Dolgo se že pomenkujejo, mize pa le ne pogrnejo. Tankemu prihaja vedno tesneje pri srci. Slednjič vzdihne proti Mihi: »Gospod poštar, ne bo nič!« Ta ga hitro potolaži češ: počakajte, drevo ne pade na prvi mah, in se pogovarja dalje z domačimi, zlasti spregovori par odločilnih besed s stricem, kazaje mu h krati na mizo. Poslednje dejanje Mihovo je moralo imeti za Tankega zaželeni vspeh, kajti mizo začno pogrinjati ter donášati okusna domača jedila na mizo. Tanki se ves razradoščen vsede za mizo poleg svoje namišljene neveste ter se začne ž njo prijazno pogov . . . Ne, ne, hočem reči z lepo prekajeno klobasico se začne prav dobro gostiti.

Kar se zgodi nekaj, kar prav neprijetno iznenadi vso družbo, razun poštarja, ki je priklical tudi to nadlogo nad ubogega ženina Rudolfa.

V sobo namreč stopi kar nevtegoma lovsko opravljen človek s puško na rami, gré naravnost proti Tankemu ter ga pokliče za par trenutkov iz sobe. Vse obmolči. Zali lovec jim je sicer znan, nadlogar Urban Lipovec je to; a ta razburjenost, ki se mu bere na obrazu

in ta nenadni poziv med snubaško gostijo — to vse prestraši. Le Miha ne izgubi srčnosti, zato naravnost reče nadležnemu lovcu: »Ako imate kaj govoriti z g. Tankim, počakali bi, da mine domača slovesnost, kajti s tem motite vso odlično družbo«. Urban Lipovec hitro odvrne, da ima z g. Rudolfom Tankim nekaj prav važnega govoriti, o čemer se bodeta pa precej pomenila. Pri teh besedah vzame iz zgornjega žepa pismo ter je pomoli Tankemu; ta je razvije s tresočimi se rokami. Začne čitati, pa kolikor dalje čita, toliko bolj barve izpreminja. List pomolí svojemu gospodu rekoč: »Nezaslišano obrekovanje!« Miha površno prečita list, kajti že pred je vedel, kaj obsega. Saj sta se z Lipovcem samá zmenila, da se ženinu Rudolfu predloži pismo s podpisom neke deklice, katera tolaži v njem Urbana, naj se le nikar ne boji, da bi Tanki vzel Lenčico: ker obljuba, katero je njej dal za zakon, nikakor še ni prejenjala. Miha spregovori sedaj lepo besedo z Urbanom, naj vsaj sedaj-le miruje ter si izvoli drug čas in drug kraj, da se s Tankim samim zmenita o tej zadevi. Pri teh besedah se lovcu oko zaiskri, na obrazu se mu vidi zaničljiv smeh, ne reče ničesar in trdo stopaje odide.

Navidezni ženin je sedaj presrečen. Noč in dan sanja o rateški nevesti in o svojem novem stanu. Vsak pogovor zasučé brž na svojo bližnjo ženitev.

Pa sreča je opoteča. Le prekmalu mora to skusiti tudi ženin Rudolf Tanki. Miha ga spet spravi v najhujše zadrege, ki si jih morete misliti.

(Nadaljev. prih.)

Brat Pavel.

Stoji zatiški samostan,
 Močno sezidan in prostran.
 Očetov, bratov v njem obilo
 In hlapcev je lepó število.
 A glej, nocoj že pozno v noč
 Je v samostanu vse čujoč:
 Očetje molijo v svetišči
 In hlapcev mrgoli v dvorišči;
 Bodala brusijo in meče,
 Da znoj jim gost po lici teče,
 Saj žar nebá jim glasno pravi,
 Da spet Turčin Slovence davi.
 Na Krki že požar besni,
 K Zatičini se vrag drvi.
 Pred vrati, čuj! ob uri pozni
 Ihtenje, jok v tej noči grozni.
 In znotraj se glasí stražar:
 »Kaj pač želiš, krščanska stvar?«
 In trka govoreč na vrata:
 »Oj teci, kliči mi opata,
 Da bedo mu povem strašno,
 Ki samo priča jo nebo!«
 In brž odmakne se zapah,
 Šest ključev se vrti na mah,
 Hreščé tečaj se vrat odpre,
 In vstopi vjokano dekle,
 Opata prosi, milo joče:
 »Rešite brata, ljubi oče!
 Oj brat moj, krški svečenik,
 V vezeh je, turški je jetnik;
 V vezeh mladeniči, device
 Ječe, oh čuj, oh čuj njih klice!
 Devet vasi je plam požrl,
 Meč bridki pol Krčanov strl.
 Oj grozna je Krčanom noč!
 Nuj, hiti, teci jim v pomoč!«

Žari se že polje in log,
 Po gorah plamen krog in krog
 Naznanja, da že spet tepta
 Kopito turško kranjska tla.
 Odpirajo se močna vrata,
 Na čilem vranci, glej opata!
 Za njim na konjih hlapcev sto
 Z dvorišča zdirja za vrstjo.
 Dero prot' Krki čez polje,
 Da žvižgajo ob njih sapé;
 Kot nočnih vranov jata v zraku,
 Tako drvijo ti po mraku.

Ko je pred njimi Krški dol,
 Kjer vlada beda, strah in bol,
 Obstane konj za konjem vroč,
 V dol četa zre opazujoč:
 Kurišč se sveti po dolini
 Kot v tamni noči zvezd v višini.
 Vasi pri cerkvi pogorišče
 Obseva turško taborišče.
 In v taborišči je mirnó,
 Turčinje spavajo sladkó;
 Le Krka pljuska ob bregove,
 In ogenj ruši s hiš tramove.
 Zre četa mala to z višine,
 Zre krute, nečloveške čine:
 In v hipu izderó vsi meče,
 V dolino četa brzo steče. —
 Spet čuti je le ruš tramov
 In v reki Krki šum valov. —

Priroda zdaj že več ne spava,
 Danica na nebó priplava.
 Glej, cerkev se je zasvetila!
 Požre njo tudi ognja sila —?
 Ne — Turku šotor se unel,
 Goreti tabor je začel —;
 Kako neverniki šume,
 Kako nad Alahom kriče —!
 Možje na konjih tekajo,
 Glave Turčinom sekajo.
 Na kupe mrtvih že leži,
 V potokih teče turška kri.

Prišel je zopet beli dan,
 Oj dan radosti, dan krasan;
 Na Krki solnčice obsine
 Vasi končane in Turčine.
 Iz skrivališč ljudje vkup vro,
 Da v cerkvi beli zapojo
 Bogu Očetu hvalne speve,
 Ki rešil jih je bede, reve.
 Sinovi, hčere oproščene,
 Spet starišem so izročene;
 Vesel objema sin očeta,
 Poljublja mater hči oteta.
 Naj je pohištvo jim končano,
 Naj je polje jim poteptano,
 Da le sovrage pomandran,
 In prosto diše spet kristjan.
 Molutev hvalna je končana,
 Razhaja množica se zbrana.

In zmagonosni samostanci
 Hité pojoč domu po klanci,
 Vsi so veseli, dobre volje:
 A v sredi enega srd kolje,
 Trdo z zobmi škrtaje gre,
 Kot gad strupeno v spremstvo zre.
 Pa dobro so roke povite —
 Poveljniku vojske pobite.

Prešla jesen in zimski hlad,
 Prišla cvetoča je pomlad,
 S pomladjo praznik binkoštni,
 Na Krki znan shod romarski.
 Pa kaj? svet Kozma in Damjan
 Ni, kot je kdaj bil, obiskan?
 V Zatičino deró krdela,
 Slovesnost redka, prevesela
 Obhaja dnes se v samostanu:
 Krst dal se bo mohamedanu. —
 Milobno pojejo zvonovi,
 Milejše zadone glasovi
 Očetov psalme pevajočih,
 Po cerkvi se pomikajočih;
 Razpelo spredaj nese brat,
 Zad pa s Turčinom gré opat.
 Mar tisti je mohamedan,
 Turčinov vodja pregrozan,
 Ki toliko krvi pretočil,
 Ki smrti toliko provzročil?
 O ne, ne, to ni Turek zloben,
 Poglej obraz njegov miloben!
 Poglej objokane oči:
 So li to znaki krutosti?
 Utihne v stolpu zvon glasan,
 Umolkne pevcev kor ubran,
 Pripogne Turek vrat, glavó,
 Opat oblije ga z vodó,
 In, ki mu Alah, Mohamed
 Sta sveta bila, je otet;
 Očetov pustil vero krivo,
 In že veruje v Krista živo.
 Meniško haljo mu dadó,
 Ga brata Pavla kličejo.

Zasuče leto se okrog,
 Spet diči vigred hrib in log;
 Marljivo orje oratar,
 Obložen z delom je vrtnar.
 Poglej ob ravnih tam stezéh
 Sede menihi po klopeh,
 Učene bukve vam beró,
 In modre svête si dajó;
 Kar glas krepak rogú naznani,
 Da blizu so mohamedani.

In hlapci popusté polje,
 Pastirji čedo in beže;
 Vse dere, v samostan hiti,
 Da tu zavetja si dobi.
 Ko zadnji se begun vsprejmé,
 Se samostan trdnó zapre.
 Že je druhal se pripodila,
 Ozidje v krogu obstopila.
 Brat Pavel moli sam v svetišči,
 A krik od zunaj, hrušč v dvorišči
 Predrami ga in ven hiti,
 Oj ven hiti, in obledi:
 Sovrag obdal je samostan,
 Sovrag, oj brat — mohamedan.
 Ne vidiš, Pavel, turških jat,
 Nasproti samostanskih vrat —
 Na konji — sredi trum moža,
 Moža, kot ti si, čvrstega?
 Čuj, vsa druhal je umolknila,
 Sem trumoma se obrnila,
 Turčinu pa na konji grlo
 Se v groznem kriku je odprlo:
 Kot zarujove gladen lev,
 Da stresa vse glasú odmev,
 Tako odmeva Turkov krik
 Zid samostanski in hodnik.
 Brat Pavel, li poznaš ta glas,
 Uméš, kako pač psuje nas?
 Nuj, urno, brzo razodeni,
 Kaj grozen Turkov krik pomeni!
 Brat Pavel, smrtno obledi:
 Kaj mrkle hočejo oči?
 V solzah brat Pavel stolp pusti,
 K opatu teče, govori:
 »Rojaki moji so sovragi,
 Načelnik rojstni brat moj dragi;
 Imeti hoče brata brat,
 Sicer pridére v prah steptat
 Zidovje to, da pomandra,
 Kar giblje se, do malega.
 Oh, to je bratova izjava,
 Gorjé, da on še v temi tava!
 A zdaj me pusti, da hitim,
 Predragi oče, da dobim
 Jedinca brata za resnico,
 Za vero sveto in pravico;
 Pustite me po vrvi doli;
 A oče, ti, za brata moli!« —
 »Ne hodi doli, dragi moj,
 Zgrabili bodo te takoj,
 In vera, komaj pridobljena,
 Brž, brž bo zopet izgubljena,
 Zidovje naše je močnó,
 Vojaštvo naše je krepkó:

Naj le leže, kriče divjaki,
 Ustavljamo se sili vsaki.
 Če pa umremo mučeniki,
 Postanemo zato svetniki.« —
 Brat Pavel pa le prosi, moli,
 Dokler opat mu ne privoli.
 Veselo zaženejo krik
 Turčinje, da je prost jetnik;
 Nasproti brat mu prihiti,
 Poljublja ga, ihteč drži:
 A brž odskoči, — oj gorjé!
 Telo, zre bratu in roké.
 Zaškrta in izdere meč,
 Grozi ozidju govoreč:
 »Gorjé, gorjé ti samostan,
 In tebi v njem, ti pes, kristjan,
 Ki brata ste mi izstradali,
 V zasmeh meniško haljo dali!
 Koj vrzi proč, brat, cunjó to,
 Daj, sleci, da jo brž sežgo!
 Na plašč, ki so očetje naši
 Nosili ga, in meč opaši!«
 Brat Pavel pa se nasmehlja,
 Pristopi, bratu roko da:
 »Predragi, nisem v ječi bival,
 Pač sem radostne dneve vžival,
 In halja ta mi ni v sramoto,
 Je znak, da sem premagal zmoto.
 In tebi hočem razodeti,
 Kako k resnici je dospeti.

Vaš prerok je sejal laži,
 To zgodovina govori,
 In pravi Bog je Bog kristjanov,
 Nikakor ne mohamedanov,
 Postal sem, mili brat, kristjan,
 I tebe vabim v samostan.
 Odpošlji vojsko brž domu,
 A ti z menoj ostani tu!«
 V tem hipu se zabliska meč,
 Brat Pavel pade krvaveč —;
 Nad njim morilec brat rohni:
 »Izdajici se prav godi!
 Si Alaha, Boga izgrešil,
 Preroka našega osmešil.«
 In gleda žrtvo svoje jeze,
 In glej, bledost v obraz mu leze.
 In bolj ga gleda, opazuje,
 Bolj mrazi ga, pretresa huje.
 Potiplje brata; ta ne gane, —
 Poklekne k njemu, besen vstane,
 Med rebra meč si zasadi,
 Na brata pade, obleži.
 Kri bratska se je pomesila,
 Bog ve, če tam sta se združila. — —
 Kako so Turke proč odgnali,
 Menihi niso zapisali;
 To pač, da se je maša sveta
 Za Pavla brala mnoga leta.

A. H.

Izgovarjanje končnice opisovalnega deležnika.

Slovenski jezik so nam pisatelji polagoma ogladili in obogatili. Sposoben je za opisovanje najnežnejših čustev, kakor za izraževanje najtežjih pojmov. Da pa ni došel še do popolnosti, prepriča se vsakdo, kdor se z vednostnimi spisi ukvarja. Pa tudi temu opomore nekoliko novi, težko pričakovani slovar.

Drugače pa je z našim jezikom v govoru. Malo je govornikov, ki bi z mirno vestjo rekli, da lahko pravilno govore slovenski. Vzrok je večinoma izobrazba

v mladosti, katera se mladini podaja v tujem jeziku. Drugi vzrok pa je nesloga v izreki, posebno v izgovoru končnice opisovalnih deležnikov. Večkrat se je govorilo o tej zanimivi stvari, vendar še nismo prišli do dognanega in priznane pravila.

Vprašamo torej, je li prav izgovarjati končnice opisovalnega deležnika, kakor jih večinoma ljudstvo izgovarja, ali tako, kakor se pišejo, torej: *delav* ali *delał*? Prvo mnenje podpira jezikoslovec Škra-

bec v »Cvetji z vrtov sv. Frančiška«, dokazujoč, da se mora izgovarjati *l* za *v*. Dotična mesta se glasé: »Ta soglasnik (*l*) se izgovarja, ako ni v stari slovenščini z $\overset{\sim}{\text{z}}$ zaznamenjan, to je, topljen, dandanašnji pred ohranjenim, kaker pred izgubljenim nedoločnim glasnikom (stsl. »jerŭ« in »jeri«) ko *u* ali angleški *w*. Po tem pravilu govorimo n. pr.: stou'c, tk'awec, sta'w, živ'aw; vender pišemo: stolec, tkalec, stal, žival. In ta pisava ima kaker etimologično, tako tudi zgodovinsko pravico; naj se torej ohrani! Ali seveda zato ne smemo prezirati sadanje izreke. Že Dobrovský je želel, da naj bi se *l* v dotičnih primerih kako zaznamenjal; prim. Jagić, Archiv für slav. Philologie IV., str. 669. Jaz sem v gori omenjeni razpravi nasvetoval *l*, znamenje, ki bi bilo zgodovinsko opravičeno in bi fonetični natančnosti ravno tako vstrezalo, kaker oziru na vzajemnost slavensko.

Kar se tiče najprej zgodovinske opravičenosti, dokazal sem ravno tam, da se v 16. stoletju, ob začetku našega slovstva, na Kranjskem *l* v dotičnih primerih še ni izgovarjal za *w* ali *u*, temuč tako, kaker se v poljščini čerka *l* še dandanašnji. Trubar veli »ta L časi debelu po bezjašku izreči; das L zu Zeiten grob auf Ungarisch oder Bisyakisch« — in Bohorič: »interdum crasse efferenda, quasi sit gemina, praesertim in fine, vt: débel, crassus etc«. Dé'bew se torej še ni govorilo v 16. stoletju, temuč: debel, vsaj na Kranjskem. — Ali se je bil na Koroškem *l* že tedaj v *w* spremenil, dalo bi se izpričati znabiti iz Megiserjevih besednjakov, ki jih pa jaz do zdaj nisem imel v rokah. Le dve besedi v Dalmatinovi bibliji se mi zdi, da kažete, kaker bi se bila tam sprememba že zgodila. V »registru« namreč piše Dalmatin: »kranjski: kokál-

nica, koroški: kokaunica«. V 1. Sam. 17. pa stoji dvakrat »mauho« nam. »malho« (acc.), kar si ne vem razlagati drugači, kaker da je beseda iz nemščine (*mhd.* malhe, *ahd.* malaha) na Kranjsko prišla čez Koroško, kjer se ji je *l* spremenil v *w*, predno se je na Kranjskem tako spreminjal. In to je edini primer v celi Dalmatinovi bibliji sè vsemi predgovori, razlagami in opazkami, kjer stoji *u* (= *w*) gotovo namesti *l* (*l*). Primeri namreč, kaker spominauni zraven kadilni, mislim, da so ravno tako opravičeni kaker délavec poleg tkalec — o čemer bolj natanko o drugi priliki. Korektnost Dalmatinova v tem oziru je potemtakem popolna — zopet priča, da se je tedaj v dotičnih primerih, vsaj na Kranjskem, še sploh govorilo, ne sicer *l*, pač pa *l*; ako bi bili hoteli natanko pisati, bi bili torej naši prvi pisatelji potrebovali to čerko, in da so jo tiskarnice imele, skoraj ni dvojbe, da bi jo bili rabili. Zato smemo po pravici reči, da bi bila gledé na zgodovino naše fonetike opravičena tudi še dan današnji, ako ne v navadni vsakdanji, vsaj v natančni znanstveni pisavi. (I. l., 9. zv.) »Naši prvi pisatelji bi bili potrebovali čerko *l*; ali dandanašnji kaže, da je ne potrebujemo. Slovenska gospoda hoče govoriti, »kakor je pisano«: bil, bal, bel (ne: b'il, ba'l, bê'l, ali: b'iw, ba'w, bê'w); tako se tudi v šolah uči vse vprek. In vender je barbarizem — kaker nam jasno priča zgodovina češkega jezika, kjer se je ta izreka najbolj razširila in vkoreninila. — Razen v češčino se je vsilila ta izreka gotovo še pozneje (kaker blizu proti koncu 14. stoletja) v primorsko hervaščino — na otoku Krku se govori še sedaj *l* — v hervaško kajkavščino, v rezijanščino nekaterih vasi (*Baudouin de Courtenay, Opyt fonetiki r. g.* str. 16.) in v štajersko narečje Slovenskih gor. (*Žolgar, „Različnosti*

v slovenskem ljudskem jeziku“ v letniku r. gimn. v Kranju. 1872. stran 12.) V poslednjem primeru je seveda nemščina vzrok te izreke, v prvih treh italijansčina. — Po pravici smemo torej sklepati: Kjerkoli se je *l* pred starim (izgubljenim ali ohranjenim) nedoločnim glasnikom v *l* spremenil, ni se to zgodilo vsled domačega glasoslovnega razvitka, temuč po tujem vplivu.

Izreka, ki se nam zdaj sili in priporoča, torej ni domača, ni slovenska. Ako izjamemo gori imenovane kraje, ni se pri nas do današnjega dne nigdar izgovarjalo: kal, val, vol, volk kaker nemško: kahl, Wahl, wohl, Wolk'. Do srede 17. stoletja so Kranjci in (znabiti razen Korošcev) vsi naši drugi Slovenci govorili z debelim, poljskim *l*: k'ał, v'ał, v'ił, wve'l, v'oł'k (ali v'el'k); od tedaj nadalje se govori za *l* po nekaterih vshodnih krajih o ali a, po veliki večini pa u ali w: k'aw, v'aw, v'iw, wve'w, v'ouk (ali v'uk) — in to po domačem glasoslovnem razvitku, nikaker ne po tujem vplivu.

Da je ta sprememba v resnici domačega, slavenskega izvirka, to nam priča razen srbščine, ki ima za naš *w* (= *l*): o, za naš ou (= ol) pa u, zlasti mala in bela ruščina, kjer se *l* pred soglasniki in na koncu ravno tako spreminja, kaker pri nas. — Tudi Slovaki govore: šjeu, jedou, piu, pokloniu itd. — Vun tedaj s tako ponemčevalno izreko iz šole in cerkve, iz zborov in društev; povsod naj velja domača, *l* pred ohranjenim kaker pred izgubljenim polglasnikom ima glas *w* ali *u*. (I. l. 10. zv.) — V III. letniku, 5. zvezku piše: »Ali to šestnajsto stoletje, ako je tako imenitno za pravopis naš, ni li enako tudi za pravo izreko? Kako torej, da se je v

teh opazkah zagovarjala izreka znanega *l* za *w*? kako se to zлага sè zahtevano edinstvenostjo literaturne naše slovenščine, ki v 16. stoletju te izreke gotovo ni poznala? — Res je, popolne edinstvenosti v tem smislu, da bi pisali in govorili čisto tako, kaker je prosti narod v določenem času in kraju v resnici govoril, pri nas ne moremo doseči, mogoče je to n. pr. v srbščini. Da pa zahtevam za omenjeni *l* izreko (angleškega) *w*, to je zato, ker se mi zdi, da stare izreke 16. stoletja v tem primeru ne moremo več vpeljati, ker nam je glas poljskega *l* tako iz navade prišel, da ga večina tako izobrazenih kaker priprostih naših Slovencev gotovo ne zna izgovoriti; čisti *l*, kakor se dandanašnji po nemškem vplivu izgovarja v češčini, po laškem vplivu mej hrvaškimi in rezijskimi Slovenci, pa je v tem oziru neslovenski, kar mislim, da je na dotičnem mestu teh opazek dovolj trdno dokazano.«

Kopitar je, pravijo, že pred 80 leti hotel, da se naj *l* za *l* izgovarja »rekši: govori, kaker pišeš!« — Gdo bi si bil mislil! Celó Kopitar! Le škoda, ker nismo izvedeli, kje bi bil tako trezev gramatik, ki tolikrat trdi, da ima slovnica le popisovati jezik, ne prenařejati ga, principom svojim tako nasprotno misel izrekel in zapisal. V slovnici str. 179 uči pač ravno narobe, da smemo namreč po pravici v dotičnih mestih pisati *l*, dasi ravno govorimo *v*, »dass es rathsamer sei . . . diese kleine Abweichung von dem übrigens freilich auch herrlichen Grundsätze: Schreib wie du sprichst, beizubehalten.«

To so torej nazori učenega našega jezikoslovca. (Nadaljev. prih.)

Kratkovidnost.

(Spisal F. L.)

Veliko pozornost imajo dandanes za higijeno ali nauk ob ohranjanji in izboljšavanji našega zdravja. Posebej priča o tej pozornosti lanski »higijenski shod« na Dunaji. Bog daj, da bi ukrepi tega shoda pomagali lajšati trpečemu človeštvu bol in bedo! Zdravje pač moramo imenovati največjo srečo za človeka na zemlji. Tudi »Dom in Svet« bode prinašal lahko umevne poučne sestavke o higijeni in dajal bode zlasti dijakom potrebne svete, kako naj si obvarujejo ljubo zdravje, kako naj si ohranijo krepke in čile svoje moči za poznejše težavno delovanje, za »pezo« življenja. Ne samo radi sebe so dolžni imeti skrb za svoje zdravje, ampak tudi radi roditeljev, katerim bodo podpora in veselje; ohraniti morajo svoje moči za človeško družbo, za državo, za domovino, ki jih bode klicala na delo. Kaj bi mogli pomagati domovini in dragim svojcem z oslabelem ali onemoglim telesom? Neki prednik se je včasih tako-le izrazil: »Ljubši mi je zdrav osel, kakor polu-mrtev doktor«. Akoprav je to nekoliko robato, vendar pa je mnogo zdravega zrna v tej predstojniški sodbi.

Naši nasveti niso nikakor strokovnjaško-zdravniški. Upajmo, da se tudi kak strokovnjak-zdravnik ogreje za »Dom in Svet« in takemu bomo radi odstopili ta-le prostor. Sicer je pa znano, da podaja mnogo najboljših zdravstvenih pravil in naukov skušnja. Žalibog, da poznamo taka pravila navadno prepozno, potem, ko jih ne moremo več rabiti!

Izmed najhujših nadlog, ki tarejo rade učeni svet, pa tudi že ubogega dijaka, je kratkovidnost, včasih celó slabovidnost: oboje imenujemo po navadi »slab

vid«. Vendar je velik razloček med slabovidnostjo in kratkovidnostjo, kakor bomo kmalu spoznali. Da se pomenimo prijazno med seboj o kratkovidnosti, to je nujno potrebno, ker naklada šola dandanes dijakom res težka bremena. In ako jih žene poleg tega še lastna pridnost, tedaj imajo dijaške oči res dela, da nas mora strah obhajati. Mislimo si krepkega kmetskega mladeniča, ki dela na prostem: kako bistro in živo je njegovo oko, kako jasno, kako lahko se ozira v daljavo! Mladenič pa, ki mora največ svojega časa presedeti na šolskih klopeh, izgublja od dne do dne ono živahnost v pogledu, ki je najboljše znamenje zdravja in krepkosti.

Pa dasi morajo oči naših dijakov spolnjevati res težavno nalogo, vendar dajo se pametno varovati in ohraniti celó za stara leta. Skušnja uči, da je naša narava silno trpežna; prenaša in dela čuda veliko in navadno ni krivo ravno obilno delo, da je narava oslabela, ampak neredno in nerazumno, neumérjeno delo — to končava in gubi sile in zmožnosti našega telesa. To smemo reči posebej še o vidu. Tudi vid naš prenaša mnogo, vstraja dolgo: toda paziti moramo vedno, da mu kak škodljiv slučaj ne vzame potrebnih moči, da se struna preveč ne napne in ne počí.

Mladina pa ima le prepogosto take skušnjave. Mladeniču, neutrudljivemu čitatelju, pride prijetna knjiga v roke. Kar požira jo z očmi in ako ni dosti časa po dnevu, naredi si dan po noči in že čez polnoči zapre knjigo prečitavši zadnjo stran: a oči ga sklé in pekó, drugo jutro so rudeče in zatekle. Deklica ima šivalno ali drugo ročno delo; ako se

mudi, zateza se delo v pozno noč in nasledki se kažejo kmalu. Včasih — jaz vem, da še raje — krati se spanju dragi čas zato, da gre čitanje najnovjšega zanimivega romana hitreje izpod rok — čem reči — izpred očíj. Nekateri neskušeni mladeniči komaj pričakujejo trenotka, da bi si deli na obraz naočnike. Ali ne samo, da si brez potrebe pačijo obrazovo lepoto, mnogo bolj kvarijo si oko in kmalu jim za vedno ostane tista očesna napaka, kateri pravimo kratkovidnost.

Kaj pa je kratkovidnost? Kratkovidnost je očesna napaka, vsled katere moremo samo bližnje predmete videti razločno, daljni pa se nam kažejo v nedoločnih in nejasnih črtah. Onim, ki imajo pravilen pogled, zdé se daljni predmeti taki, kakoršni so kratkovidnim bližnji. Ako gledajo ti ponoči zvezdo ali kako luč: ne vidijo svitle pičice, kakor vidi zdravo oko, ampak migljajočo križasto podobo, ki se pa izpreminja, zlasti plešejo in se sučejo žarki križajoči se v središči. Kdor dobi nenadoma kratki vid ali pogled, njemu se izprememba zdi sprva kaj čudna, polagoma se jej privadi. Komur se pa vid izpreminja počasi, tisti še ne zapazi,

kdaj da mu je začel svet postajati drugačen, nego je bil preje.

V resnici: kratkovidnežu se pač zdi svet drugačen, nego zdravemu očesu in zato ni malenkost imeti popačeno oko. Le pomislimo! Koliko svitlejše odseva svet v zdravem očesu, koliko krepkejše je vzbuja zunanja lepota! Kako živo vsprejema pravilno okó vse oblike raznih stvari, ki so tako mnogovrstne; kako se njemu žarijo barve, kako opazuje vsako izpreminjanje in nič mu ne uide; kako se raduje božjega stvarstva, ki je tako krasno, čarobno! A kratkovidnež je kakor v megli: zunanji svet se mu nekako odteguje in odtuja, tako pa tudi sam postaja vedno neobčutnejši do njega. Kolikrat bi rad kaj videl jasno in živo: svoje znance na cesti, da jih pozdravi, lepe kraje, slike itd., a kolikrat in kako mnogo prezre! Nekomu, ki ga dobro poznam, primerilo se je že večkrat, da se je kaj smešno zmotil glede obrazov in oseb. Menil je n. pr., da govori z osebo N., a bila je vsa druga. Nekoč je na vrtu od daleč pozdravljal gospodičino: »o servus, servus!« meneč, da je tam njegov prijatelj. Kako se vzame, ko vidi tega »servusa« od blizu.

(Nadaljev. prih.)

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku. C. Spisal J. Marn. XXV. leto. V Ljubljani 1887.

Leta 1862 je izšel prvi Jezičnik, letos pa imamo že petindvajseti pred sabo. Koliko se je v teh letih pisalo in zopet pozabilo, koliko književnih podjetij propalo, koliko bojov se je bilo s črnolom in brez črnila: le Jezičnik je stal

v teh bojih trdno kot hrast in še krepak učakal petindvajsetletnico. Gospod pisatelj, ki v 25 letih trudapolnega in požrtvovalnega dela ni žel vedno zaslužene hvale, pač zasluži, da mu narod slovenski po besedah vvodne pesmi »s čestjo in slavo ovenča — glavo«.

Koliko truda, vztrajnosti je bilo treba, predno je nastalo to »obširno poslopje«, v katerem

»Rod spozna očete
Gojitelje prosvete!«

Letošnji Jezičnik gotovo ne zaostaja za drugimi in je še posebno zanimiv, ker se obravnavajo v njem med 82 različnimi nekateri izmed najzaslužnejših slovenskih pisateljev. Imenujem naj samo Janežiča, dr. J. Kr. Pogačarja, dr. Jak. Razlaga, Šolarja, Raiča, Costo, Fr. S. Cimpermana i. dr. Mnogo jih živi v svojih proizvodih, a sami so pozabljeni. Kdo ne pozna Uršičeve: »Popotvanje, bratje!«, Strelovega »Popotnika« in Kajetan Hueberjeve: »Otok bleški«, a kdo misli na pesnike? Razven tega podaja nam g. pisatelj tudi pregled »Društva sv. Mohora« od l. 1852 do 1859 in »Družbe sv. Mohora« od l. 1860 do 1868.

Vrline prejšnjih dičijo tudi ta letnik. Vzlasti je hvalevredno, da nam g. pisatelj podaja tako natančne naslove knjig v raznih izdajah ter nam iz njih ponuja tudi jako označujoče izpiske, iz katerih lahko spoznamo dotičniku »glavo in srce«. Hvaležni moramo biti tudi g. pisatelju, da nam kaže nravno stran slavnih mož, rekoč: »vse poskusite; kar je dobro, ohranite« (I. Tes. 5, 21). V tem oziru naj se bere n. pr. Janežičevo vabilo na tretji tečaj »Slov. Bčele« na str. 3., ali kar je Janežič pisal l. 1857. o »Glasniku« v »Novice« na str. 9.! Čemu n. pr. naj bi svet ne smel izvedeti, da je Fr. S. Cimperman zlagal tudi nabožne pesmi?

Jezičnik, akopprav na prvi pogled suhoparen, ne kaže nam samo suhih števil, ampak tudi duha pisateljev in časa. Berimo ga torej, a učimo se tudi od njega! Proučavajmo, kak je bil razvoj našega slovstva, in sklepajmo iz tega, kak naj bode v prihodnje. Ti možje kažejo nam v celoti, kako hrano zahteva slovenski narod dan danes. Primerjajmo preteklost sedanjosti. Kako zelo se je polegel ogenj, ki je v nemal buditelje slovenskega naroda: oživimo ta ogenj!

Med pisatelji v tem letniku jih je zopet največ svečenikov. Naj bi ta Jezičnikova statistika duhovne dramila ter jim klicala, kaj zahteva od njih čas.

Omenjamo, da narod govori mesto »v Zaliogu« (str. 48 in 52) »na Zalemlogu« ter da bi bilo mesto »red« Jezusov morda boljše rabiti kak drug izraz.

Daj torej Bog, da bi Jezičnik rodil mnogo sadu ter nas zdrav in krepak razveselil tudi s »Staroslovensko Knjigo«!

Slovenska Matica. Med vsemi knjigami slovenskimi bi morale vzbujati knjige »Maticе Slovenske« pri nas največjo pozornost. Ne samo, ker se »Matičine« knjige med vsemi našimi znanstvenimi knjigami najbolj razširijo, ampak tudi zato, ker nam kažejo višino omike in duševnega napredka v Slovencih. »Matica« je naša — »akademija«, »Matica« je res »mati« višega narodnega izobraženja in ta mati bode toliko rodovitnejša, kolikor več zanimanja bodo imeli Slovenci za ta svoj slovstveni zavod. Prav zato nam bode sveta dolžnost v »Dom in Svetu« pogostoma in skrbno ozirati se na »Matico« in seznanjevati njegove čitatelje z vsemi zanimivostimi, ki se dajo iz »Maticе« poročati. Tako upamo, da se bodo naši mladeniči zgodaj začeli zanimati za »Matico« in da jo bodo kdaj tudi krepko podpirali.

Za l. 1887 je izdala naša »Matica« tri knjige in sicer običajni »Letopis«, potem poljudnoznanstveno delo: »Vvod v modroslovje« in zabavno knjigo: »Mrtve duše« Gogoljeve. Gotovo niti ne pretiravamo, niti se ne laskamo komu, ko trdimo, da je »Matica« tudi to leto, kakor lansko, spolnila svojo dolžnost do milega našega naroda in položila lepo darilo na oltar narodne omike. Oglejmo si — po geslu svojem: zabavi in pouku — najprej zabavno knjigo: »Mrtve duše. Poema. Ruski spisal Nikolaj Vasilij Gogolj. Preložil L. Podgoriški«. 8° str. 248. — Slovečega ruskega pripovednika glavno delo imamo v krasnem slovenskem prevodu pred seboj. Gogolj se je porodil l. 1809 v guberniji Pultavski, bil je Puškinov prijatelj in opazoval bistrim očesom ruski narod. Umrl je l. 1852 v Moskvi. Slovencem je bil že poprej znan po: »Taras Bulba«, kojega je prevel isti slovenski prelagatelj (Letopis »Mat. Slov.« za 1872-73). Kdor pričakuje, da bode našel v »Mrtvih dušah« zanimiv in zapleten dogodek z zanimivim koncem, moti se: pisatelj nazivlja svoj proizvod »poema«, pred oči nam stavi svojega junaka zato, da nam kaže življenje v ruskem mestu, ali bolje, da nam riše značaje. Prav to je smoter »Mrtvim dušam«, kajti značaje riše pisatelj s tako skrbjo, s toliko natančnostjo in h krati tako genijalno, da ni lahko dobiti kaj enakega v pripovednem slovstvu. Naj bi bila ta povest, kakor so navadne povesti, motili bi nas skoro ti različni in tako slikovito razstavljeni značaji. Knjiga pač ne bode zelo mikala mladega človeka, ki ne gleda rad globoko v dušo, a toliko bolj bode zanimala odraslo dōbo. — Prelagatelj, dobro znani pokojni Leopold Gorenjec, kaže se tudi v tem prevodu v vseh onih jezikovnih vrlinah, katere občudujemo na drugih obilnih njegovih prevodih.

HRVATSKO SLOVSTVO.

Tristoletnica Gunduličevega rojstva. Srbi in Hrvati imajo veliko epsko literaturo. Ne samo narodna epika, katero preseza le še Ilijada in Odiseja starih Grkov, ampak tudi umetni epos se je razvil pri njih mogočno: Palmotičeva »Kristiada«, Kanaveličev »Sveti Ivan«, Milutinovičeva »Srbianka«, Demetrovo »Grobničko polje«, Mažuraničeva »Smrt Smailage Čengića«. Najlepši biser umetne epike jugoslovanske pa je slavni »Osman« Ivana Gundulića (Gondola): tristoletnica njegovega rojstva (6. jan. 1588) se letos praznuje in ob jednom dvestoinpetdesetletnica njegove smrti (8. dec. 1638).

Koncem 15. veka je nastalo v srbsko-hrvatskem Primorju do cela novo književno gibanje, katero se je lepo povilo in še lepše razvijalo in razcvitalo tja do 18. stoletja. Središče te literarne delavnosti je bil Dubrovnik, imenovan »jugoslovanske Atene«. To mesto je slovelo po svetovni trgovini, katero je podpirala ugodna politika in vzajemnost s sosedno Italijo. Na Laškem so se šolali sinovi dubrovniški, Italija jim je dajala oliko in prosveto, védo, umétnost in klasičnost. Italija jih je učila ljubiti materini jezik, negovali ga in pospeševati. Zato pač ni čuda,

da se kaže velik vpliv laški v umotvorih dubrovniške (»slovinske«) poezije. Vendar ta vpliv ni pritisek, ampak le vpliv, in narodni duh, narodna snov, narodno življenje odseva več ali manje vselej v umotvorih slovinskih.

Največji pesnik dubrovniški je Ivan Gundulić. Prevel je Tassov »Osvobojeni Jeruzalem«, (ki pa se ni ohranil) in mnogo iger latinskih, grških in laških je preložil ali predelal, a najbolj si je ovekovečil svoje ime s slavno epopejo »Osmanom«. Za snov je vzel vojsko med Turki in Poljci, ki se je vršila za njegovih moških let in dovršila z bitko na Hotimu leta 1621. Opeva namreč nezgode in smrt mladega sultana Osmana in bojno slavo Vladislava, kraljeviča poljskega. Junaška pesen prepeva zmago ideje krščanske nad mohamedansko, prosvete

nad barbarstvom, nasprotje med človekoljubjem krščanskim in praznoverjem mohamedanskim. Usoda Osmanova je usoda turškega fanatizma in zmaga Vladislavova je zmaga krščanstva nad Islamom. »Osman« obseza 20 spevov v četvervrstnih kiticah v osmerci z odmorom po četrtem zlogu in s prestopno rimo. Jezik Gundulićev je jekavska štokavščina. 14. in 15. spev »Osmanov« se je neki izgubil in poskušali so večkrat dopolniti izgubljena speva: najbolj se je posrečilo Ivanu Mažuraniću. Tudi s tem se je dokazalo (Armin Pavić — nasprotno Fr. Marković), da je Gundulić spočetka sestavil dve pesni junaški: »Osmana« in »Vladislava« in pozneje spojil v jedno celoto, a le do 13. speva. »Osman« je prišel na svitlo večkrat: 1826, 1844, 1854, 1878 in zadnjič lansko leto.

Raznoterosti.

Za cerkveno umetnost utegne postati sedanja »vatikanska razstava« zelo pomenljiva, zlasti zaradi obširnosti in raznovrstnosti. Iz vseh delov sveta došla so papežu darila, torej predmeti za razstavo. Otvoril jo je 6. t. m. sv. oče sam. Podrobnosti dosedaj niso znane.

Napredek v kemiji. V nobeni vedi se niso tako menjavali razni nazori, kakor v kemiji. Ni pa bilo to v škodo tej krasni vedi, ampak je le kazalo, kako se urno in krepko dviga više in više, kako se razširja, kako uglablja v najtežavnejše skrivnosti naravine.

Do l. 1869 se kemiki niso zavedali, da bi gledé atomske teže bila med prvimi kaka zveza. Ono leto pa sta Rus D. Mendelejev v Petrogradu in Nemeč Loth. Meyer v Tübingenu poskusila prvine razrediti samo z ozirom na atomsko težo. S prva se kemiki niso dosti brigali za to. A polagoma so sprevideli, da se je nova skrivnost razkrila raz materijo in da utegne v vednostni temeljitosti, v sistematiki, sploh v teoretični kemiji napočiti nova dōba. Razredba Mendelejeva je kaj zanimiva in še bolj so zanimivi njeni dosedanji vspehi. Toda za razlaganje potrebujemo že več prostora.

Stroj za odmetavanje snega. V tej zimi je sneg na železnicah Avstrijskih napravil že veliko zaprek. Zlasti med Ljubljano in Trstom je bil že dvakrat ustavljen promet, ker je bila železna cesta zametena. Med Rakekom in Postojno napravlja burja velike zamete, tako tudi od Postojne dalje (na Pivki), kjer silovito go-

spodari »kraška« burja. Veliko delavcev — ki dačev — ima železnica najetih, da se lotijo hitro dela, kajti zastajanje vožnje je prometu velika škoda. — Še hujše zapreke pa dela sneg v Ameriki. Da je zastal vlak v snegu zameten, to ni bilo nenavadno. Zato so iznašli bistri Američani silovit stroj, da odmetava sneg, in ga konec lanske zime poskušali. Obnesel se je neki vrlo. Ako je zamet visok tudi dva metra, stroj ga razmeče in razpiha, kakor bi ne bilo nič in pri tem napravi v eni uri pot do 16 km. Ta stroj je poseben voz, ki ga priklenejo pred lokomotivo tako, da železnični parni stroj lahko goni snežni stroj. Zadnji ima na sprednji strani vijak (Schraube) ali turbino, vso nasájeno z noži, ki se neznano hitro vrté in sneg razrežejo, turbina pa ga razprši daleč okrog. — Naša dosedanja snežna priprava — voz, podoben lopati — je čitateljem znana. A treba si bode omisliti kaj novega iz Amerike.

Stroj za striženje las. Neki Rus iz Koreje, Bekovski, izumil je stroj, s katerim se strižejo lasje. Stroj se navije kakor ura. Ako je navit, potem se dene samo glavnik (česalo) v lase, in stroj striže, da je veselje. Striže se lahko kakor komu drago: na pol-kratko, na kratko ali celo na golo. Pravijo, da ta stroj hitreje striže, kakor najboljši strižec. Ne vem, kaj bi rekli naši umetniki »brivci in strižci«, ako bi kateri izmed naših podvzetnih dijakov naročil tak »strižistroj«.

VABILO.

Skromno se predstavlja Slovencem „DOM in SVET“. Kdo bi ga videl raje v večji obliki, kakor urednik njegov? A to je odvisno od naročnikov in pisateljev.

Štev. 1. pošiljamo tudi na ogled nekaterim domoljubom, ki še niso naročniki. Kdor lista ne vsprejme, naj ga blagovoli čim preje vrniti. — Lepo prosimo gosp. prijatelje listu, da bi ga pokazali onim, ki se utegnejo zanj zanimati. Prosimo tudi, da bi nam prav kmalu objavili naročila svoja, da se število iztisov določi.

Uredništvo.

Cena: Za celo leto 1 gld. 60 kr.; za pol leta 80 kr. Uredništvo in upravnništvo je v Marjanišči.

Izdajatelj, lastnik in urednik dr. France Lampe. Tiskala »Katoliška Tiskarna« v Ljubljani.